

УДК 811.161.2+811.162.1

ББК 81.032

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТІВ
'ДІВЧИНА', 'ЖІНКА', 'БАБА' / 'DZIEWCZYNA', 'КОБІЕТА',
'ВАВА' В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

О. М. Лазарович

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті розглянуто у порівняльному аспекті концепти 'дівчина', 'жінка', 'баба' / 'dziewczyna', 'kobieta', 'baba' в українській і польській мовах.

Ключові слова: *концепт, концептуальні ознаки, концептосфера, концептосистема, лексико-семантична структура, порівняльний аналіз.*

Когнітивна парадигма є однією з перспективних ланок та напрямків лінгвістичної науки сьогодення. Досліджуючи мовні явища, не можна не помітити впливу позамовної дійсності, яка через посередництво колективної етнічної свідомості впливає на мову, моделюючи способи осмислення етносом реального світу в певній сітці „матеріальних координат“. Виростаючи з навколишньої дійсності, відштовхуючись від неї, лінгвокультурний факт постає етнічно зумовленою суб'єктивною формою представлення реального світу. Зрештою, йдеться про національні інтелектуально-оцінні концепти. Вони належать до тієї частини національно-мовних картин світу, яка виступає носієм і виразником етнічно зумовлених нюансів світосприйняття, світоосмислення та світооцінки. Національні концепти спроможні дати уявлення про культуру, представити найосновніші особливості даного етносу. Вивчення ключових для тієї чи іншої національно-мовної картини світу концептів дає можливість більш переконливо говорити про інтерлінгвальне і специфічне в мовних і концептуальних картинах соціумів, сприяє подальшому розвитку міжкультурної комунікації.

Концептуальна інформація існує у свідомості людини у вербальному та невербальному вигляді, але концепти завжди мають мовний вираз, тому аналіз мовних явищ допомагає проникнути у концептуальну систему. Концепт знаходить своє вербальне відображення завдяки одиницям різних мовних рівнів. Одне з центральних місць при цьому належить процесам метафоризації. Метафора пронизує все наше повсякденне життя і проявляється не тільки у мові, але й у мисленні та дії. На думку Є. Бартмінського, „...вивчаючи метафору – вивчаємо мову“ [2, 149]. Метафори є свідками розвитку асоціативних зв'язків і художньої

уяви у носіїв різних мов, а також функціонують у якості посередника між людським розумом і культурою.

Для концепту характерна складна, багата структура. Цей термін, поширений у філософії та логіці, в останні десятиліття переосмислювався у соціальній, психологічній та культурній парадигмі. Концепти відтворюють досвід конкретної людини та всього людства, це носії культурної пам'яті народу, які поступово переходять із чуттєвого образу в мисленнєвий. Концепт – це „оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській практиці“ [4, 29]. Саме когнітивне пізнання утворює концептосферу. Д. Лихачов розглядав концептосферу як сукупність концептів нації й зауважував, що чим багатша є культура нації, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатшою є концептосфера народу¹.

Концепт як поняттєва категорія, на відміну від власне поняття, є прерогативою лінгвофілософії й „наділений не лише власне лінгвістичною, а й культурною інформацією, тобто в ньому спостерігаємо нашарування культурних смислів на основне (словникове) значення, або культурні сугестії речі, виражені в слові“ [6, 10]. Концепт – це ментально-психологічний комплекс, оперативно-змістова одиниця пам'яті концептуальної системи, яка позначена лінгвокультурною специфікою і яка характеризує носіїв певної культури. Суперечлива природа розглянутого феномена дозволила сформулювати такі антиномії:

- 1) концепт постійний (константний) і замкнений у своїй будові;
- 2) концепт існує завдяки тому, що він використовується і активізується у мовнорозумовій діяльності носіїв мови (існування концепту об'єктивне);
- 3) концепт архетиповий, універсальний – концепт своєрідний і по-своєму актуальний для кожного народу і кожної культури [8, 58].

У лінгвістичному тлумаченні „концепт – це одиниця колективного знання/свідомості (що відсилає до вищих духовних цінностей), яка має мовне вираження й відзначається етнокультурною специфікою“ [3, 34]. Виступаючи як частина колективної свідомості, концепт виробляється як підсумок зусиль кожного члена суспільства, після чого результати подібного засвоєння світу певним чином узагальнюються, підсумовуються й відображаються у мовній картині. Концепти як компоненти нашої свідомості і досвіду кодуються у словах. Мовний знак можна уподібнити до вмикача, який „вмикає концепт у нашому пізнанні, активуючи його в цілому і „запускаючи“ його в процес мислення“ [1, 149].

Серед різних методик концептуального аналізу вирізняється етноцентрична концепція А. Вежбицької, яка виходить з того, що значення зумовлене ментальністю певного етносу [3, 153]. Когнітивний статус

¹ Цит. за: *Сірант А.* Концептосфера художньої картини світу та концепт як її основний елемент // Семантика мови і тексту. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 312.

концепту зводиться до його функції бути носієм і одночасно способом передачі змісту, до можливості зберігати знання про світ. Основне в концепті – його багатомірність і цілісність змісту. Він, існуючи у мові, відіграє роль посередника між культурою і людиною. Отже, концепт – це розумове утворення, яке об'єктивується у мові та мовленні. У мові, як правило, закріплюються загальні характеристики того або іншого концепту, у мовленні ж проявляються найбільш цікаві для лінгвістичного та культурологічного дослідження властивості концепту. Коли концепт отримує мовне вираження, то ті мовні засоби, які використані для цього, виступають як умови вербалізації, мовної репрезентації концепту. Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини становить її концептуальну систему. Концептосистему не можна зводити до ментального лексикону, тобто до системи вербалізованих знань, яку ще називають лексиконом, мовною пам'яттю, оскільки вони перебувають у відношенні „ціле – частина“. Концептосистема – це єдиний рівень представлення знань, що поєднує мову, сенсорну й моторну інформацію [12, 17].

Порівняльний аналіз споріднених мов, зокрема їх окремих рівнів чи підрівнів, допомагає зробити висновок, що головною причиною відмінності лексико-семантичних систем різних мов є своєрідність відображення світу, яка відбиває неоднаковий спосіб його пізнання і є найпершою ознакою самобутності певної мови. Спільне, відмінне й особливе у мовах О.О. Потебня розглядав крізь призму власної концепції, де мові відводилася неабияка роль у формуванні світогляду нації та окремої людини. Оскільки значення слова зумовлюється певною мірою його місцем у лексико-семантичній системі, то зіставлятися повинні парадигматичні об'єднання – синонімічні, антонімічні, гіперо-гіпонімічні, а також лексико-семантичні групи та поля. При дослідженні семантичної структури у зіставній лексичній семантиці важливе значення має перевірка слова на сполучуваність, вивчення зв'язків і співвідношень між прямим і переносним значеннями слів. М.П. Кочерган пропонує таку послідовність контрастивного аналізу лексичної семантики:

- 1) виділення лексико-семантичних полів і міжмовні зіставлення їх структури, яка відбиває різну дискредитацію світу речей і явищ у зіставляваних мовах;

- 2) вивчення внутрішньо-польових (синонімічних, антонімічних, гіперо-гіпонімічних) і міжпольових зв'язків (останні пов'язані з полісемією);

- 3) дослідження структури лексико-семантичних варіантів;

- 4) становлення внутрішньої форми слова та й взагалі способів номінації і їх впливу на значення слова у кожному конкретному випадку;

- 5) виявлення стилістичних розбіжностей і асоціативних відмінностей лексико-семантичних варіантів-відповідників [7, 31].

Наше дослідження має і ширшу мету – дослідивши спільне та відмінне у лексико-семантичній структурі лексем 'дівчина', 'жінка', 'баба' / 'dziewczyna', 'kobieta', 'baba' в українській та польській мовах, встано-

вивши спільне та відмінне у лексико-семантичній структурі концептів 'дівчина', 'жінка', 'баба' / 'dziewczyna', 'kobieta', 'baba', виявити ті концептуальні ознаки, які характеризують національну, лінгвофілософську та ментальну сторону, те специфічне, що мають українська та польська мови у лексико-семантичній структурі та у функціональній спрямованості окремих своїх елементів. При цьому, дотримуємося точки зору М. Голянич, що „...термін „концептуальна“ передбачає співвідношення не лише зі значенням „поняттєва“; концептуальна ознака характеризує і представляє *концепти, образи, уявлення, асоціації, поняття*, що є одиницями оперативної свідомості й пов'язуються з відповідним словом...“ [5; 250] (виділення **М.Г.**).

Новий тлумачний словник української мови подає такі значення досліджуваних нами лексем: **дівчина** – 1) молода неодружена особа жіночої статі; 2) емоційно-забарвлені – *дівача* (зневажливе), *дівка* – те саме, що дівчина: дівчина, якій слід одружуватися; *дівонька, дівочка, дівуля, дівчисько* (народно-поетичне до *дівка*); *дівча* – зменшено-пестливо, маленька дівчина [10; т.1, 765]; **жінка** – 1) особа жіночої статі; 2) доросла на відміну від малої дівчини; 3) заміжня особа стосовно до свого чоловіка [10; т.2, 31–32]; **баба** – 1) мати батька або матері; 2) стара віком жінка; 3) *розм.* взагалі жінка; 4) *перен.* про хлопця або чоловіка слабкого, нерішучого, боязкого; 5) баба Палажка [і баба Параска] – язикатий, чванливий, пихатий або ще: базарна баба – криклива, сварлива, груба людина [10; т.1, 67]. У Словнику польської мови: **dziewczyna** – 1) *młoda kobieta, zwłaszcza niezamężna*: *młoda, dzielna, urodziwa*; 2) *miła, młoda, ładna, piękna*; 3) *kuchenna (służąca); lekka, złego prowadzenia, lekkich obyczajów*; 4) *młoda kobieta uprawiająca rozpustę*; 5) *moja, jego (kobieta) pozostająca z kimś w bliskich stosunkach towarzyskich, miłosnych*. Емоційно-експресивне забарвлення у польській мові мають споріднені слова *dziewczę, dziewczynka, dziewiątka* – *stara panna, kobieta* [14; т.2, 593]; **kobieta** – „dorosły człowiek płci żeńskiej“: 1) *kobieta karmiąca* – „jako matka“; 2) *k. gospodarna, obrotna, sprytna* [14; т.3, 774]; **baba** – 1) *żart. „dojrzała kobieta“: tęga, wielka baba*; 2) *baba-jaga, baba-jędza* „postać bajkowa uosabiająca zło, czarownica, wiedźma“; 3) *Herod-baba* „kobieta, zwykle potężnej budowy, despotyczna“; 4) *przen. „o mężczyźnie nieśmiałym, słabego charakteru“*; 5) *przestarz. „stara kobieta, staruszka“* [14; т.10, 1442].

Слово *kobieta* у польській мові вважалося образливе, навіть непристойне. Замість нього вживали слова *niewiasta, żona, mężyna, białogłowa*. З Глогер у „Encyklopedii staropolskiej“ це слово оминає. Його семантику одні вчені пов'язували зі словом *kobia*, що означало „ворожка, відьма, чарівниця“, інші – з ним. *Kob* в значенні „хлів“, тобто, означало „служниця, яка виконує тяжку роботу“. Аж з XVIII це слово перестає бути непристойним. У 1775 році І. Красицький у своїй поемі „Myszeida“ вживає слово *kobieta*: „*My rządzymy światem, a nami kobiety*“ [13]. О. Брюкнер подає це слово у своєму словнику.

Перше значення лексеми *baba* у польській мові співпадає з другим значенням в українській мові, інші семми відображають більше негативний образ. Нейтральне '*baba*' у значенні „мати батька або матері“ передається у польській мові словом *babcia*.

Семний аналіз слів на позначення жіночих номінацій '*дівчина*', '*жінка*', '*баба*' дозволяє виділити інтегральний компонент „фемінітивність“ = „жіночість“ та диференційні компоненти – „вік“ (молода, доросла, стара) і „стан“ (неодружена, заміжня). Усі три лексеми можуть входити як до одного лексико-семантичного поля іменників на позначення осіб жіночої статі (тут вони складають ядро поля), так і до різних полів. В українській мові до лексико-семантичного поля „родинні зв'язки“ входять лексеми *жінка* у третьому значенні та *баба* у першому значенні. На відміну від української мови, у польській мові жодна із вказаних лексем не входить до лексико-семантичного поля іменників на позначення родинних зв'язків. Натомість, вживаються інші лексеми, такі як *żona* і *babcia*.

Жінка почергово здобувала базові соціально-вікові статуси дівчинки, дівчини, жінки та баби і поступово проходила шлях від „об'єкта“ соціалізації до „агента“ соціалізації, від об'єкта ритуальних дій до їх виконавця, від особи, поведінка якої перебувала під постійним соціальним контролем, до особи, що має повноваження морального цензора поведінки оточуючих. Лише успішне виконання низки соціальних ролей, властивих кожному статусу (зокрема, дружини, матері, господині) забезпечувало жінці визнання її соціально-повноцінною особою.

Аналіз світоглядного образу жінки засвідчив дієвість як архаїчних уявлень і вірувань, так і християнського віровчення. Заснований на протиставленні жіночого та чоловічого начал як протилежних та взаємовиключних, народний світогляд зближує жінку з природою з огляду на її репродуктивні функції. Аналіз змісту та структури етнокультурного стереотипу фемінітивності засвідчує його спорідненість із патріархальним взірцем. У ньому позитивно оцінюються такі жіночі риси, як терпіння, покірність, стриманість, скромність, жертівність, м'якість, працьовитість, покора; натомість, жіноча самостійність, незалежність, прагнення до домінування чи бажання висловити свою думку набуває негативних оцінок і подається у супроводі таких рис, як заздрість, корисливість, підступність, зрадливість, брехливість, гординя, лінь, розбещеність, аморальність та ін. [13, 25].

Жінки старшого віку посідали особливе місце у житті селянської сім'ї та громади. Коло їхніх господарських обов'язків поступово звужувалося до праці вдома та біля дому, однак впливовість у прийнятті господарських та сімейних рішень зростала. Водночас жінка похилого віку, що протягом життя успішно виконувала „жіночу програму“, здобувала особливий авторитет, посідала статус морального цензора поведінки оточуючих.

Невід'ємним компонентом етнокультурного стереотипу жінки є уявлення про жіночу вроду. У повсякденному житті чималу роль віді-

грають особисті уподобання, проте фразеологізми, фольклорні та етнографічні матеріали дозволяють з'ясувати їх загальну спрямованість та відновити (можливо, не у повному обсязі) перелік бажаних та небажаних ознак, за якими розрізняли вродливих та негарних дівчат. В оцінці дівочої вроди головну увагу звертали на очі, риси обличчя (брови, уста), волосся, шкіру, поставу та ходу. „А дівчата були й справді гарні! Ганна була невеличка з себе, з невеличким лицем, але повновидна й кругловидна. Підборідочок у неї був невеличкий, кругленький, як волоський горішок. Темно-русі брови лежали низько, над самими очима. Сині невеличкі очі світилися тихо-тихо, як підіймала вона віка. Тільки вона все спускала очі вниз, все неначе щось думала“. „Марина була чорнява... Товсті чорні коси обплітали її голову. Лице в неї було довгеньке, внизу гостре і видавалося вперед, а надто той тоненький ніс та повні, не дуже тонкі губи, що червоніли, як добре червоне намисто. На височенькому рівному чолі, високо над ясними чорними блискучими очима вигнулись, як дві веселки, дві тонкі чорні, аж неначе сині, брови. Як терночок, чорні швидкі очі плавали по білих, неначе підсинених білках. А на смуглявих щоках грав рум'янець, немов тая весняна рожка, а червоні губи цвіли червоним цвітом півонії” [8, т.1, 37–38]. Із зміною соціорольового статусу, коли дівчина стає жінкою, першорядна досі категорія частково втрачає свою актуальність, акценти зсуваються у бік внутрішніх рис, рис характеру, оскільки успішне виконання функцій та ролей заміжньої жінки (дружини, матері, господині) залежить, власне, від цих рис. Концепти 'дівчина', 'жінка' в уявленнях українців містять дві головні структурні складові: образ „доброї жінки, дівчини“ та образ „лихої жінки“, інші „жіночі“ риси співвідносяться з ними. На першому місці риса „працьовита / лінива“, яка характеризує жінку як господиню, інша ключова жіноча соціальна роль – роль дружини – передбачає актуалізацію такої риси як „впертість / покірність“. Як правило, дівчата – красиві і кокетливі, жінки – добрі господині, які часом можуть бути упертими, баби – злі та хитрі. Концептуальна ознака „добра жінка“ комплексно охоплює ряд рис, які розглядаються як жіночі чесноти. Певний стереотип 'дівчини', 'жінки', 'баби' склався в українських і польських пареміях, де протиставляються такі риси до вроди. Ось, наприклад:

Не в тім хороша, що чорноброва, а в тім, що роботу любить.

Не біда, що жінка чорна – аби проворна.

Як сорочка біла, то і жінка мила.

Не хвали жінку тілом, а хвали ділом.

Особливе значення для самореалізації образу „добра жінка“ має розум, який тлумачиться не стільки як рівень освіченості, а скільки як здоровий глузд, життєва мудрість та кмітливність. Саме такий „розум“ розглядається як запорука життєвої успішності жінки у родині:

На красиву жінку гарно дивитись, а з розумною гарно жити.

Краса жінки минеться, а розум пригодиться.

Розумна жінка з біди вирятує, а дурна ще втовкмачить.

З-посеред інших бажаних для жінки рис виділяється вірність, відданість чоловікові та родині:

Нема кращого друга, як вірна супруга.

Ніхто так не догляне, як вірна дружина.

Три друга: батько, мати та вірна дружина.

Особливого позитивного забарвлення у контексті “добра жінка” набувають такі риси, як терпимість, працьовитість, гнучкість характеру, дипломатичність у стосунках з чоловіком та родиною:

Кого люблю, того терплю.

Жінка – мов лоза: куди треба, туди й гнеться.

Наречена мусить, як верба, всюди прийматись.

Один жіночий палець більше потягне, як ярмо волів.

Жінка три кути держить у хаті, а муж один.

Сукупний образ „лиха жінка“ характеризується значно коротшим переліком прикмет. Лихі жінки, що репрезентують два небажаних типи – ліниву та лайливу – проявляють такі риси, як лінь, недбалість, неохайність, безсоромність, аморальність, затятість, впертість, сварливість тощо. Балакучість, схильність до суперечок, сварливість, невміння зберігати таємниці характеризується однією концептуальною ознакою – „гострий язик“:

Не дай жінці попоїсти, дай поговорити.

З лихою жінкою не договоришся.

З лихою бабою і з грошима сварка, а з доброю і без грошей лад.

Неправда, що жінки не вміють зберігати таємниці, просто треба пам'ятати, що то нелегка справа і жінки зазвичай справляються з нею колективно.

Шафрану не перетреш, жінку не перепреш.

У баби правди не питай.

У польській мові:

Jak wie co baba, to wie i wójt i cała gromada.

Nie trzeba tu psa, bo go baba obszczeka.

Dziewczyzna urodziwa, ale gniewliwa albo wrzaskliwa.

Miele językiem jak baba.

W zgromadzeniu kobiet najłatwiej o mówcę, najtrudniej o słuchacza.

У польській мові дуже широкий синонімічний ряд на позначення жінки-пліткарки (в тому числі й у діалектах): *brechaczka, gadała, klepina, papla, laptula, mytka, flacznicza, plotkarka, plotkara*.

Польські паремії особливо широко репрезентують таку рису жінки, як мінливість та непостійність думки:

Kobieta zmienną jest (jak pórko na wietrze).

U kobiety między „tak“ i „nie“ nawet włosy nie przewleciesz.

Między kobiecym „tak“ a „nie“ zaledwie koniec igły zmieścić się może.

Umysł kobiety nie ma stałości.

Łaska pańska, gust kobiet, pogody jesienne – wszystko zmiennie.

Стереотиповими є жіночі риси – цікавість та впертість:

Ciekawo jak baba.

Ciekawy jak stuletnia baba.

Ciekawy jak stara panna.

Ciekawość kobiety nie zna granic.

Zaspokoić ciekawość kobiety, to jak napęłnić wodą przetak.

Babska ciekawość jest jak beczka bez dna.

Każda baba z natury uparta.

Łatwiej wroga pokonać niż kobietę przekonać.

Nikt kobietę nie poprze skoro się uprze.

Na babski upór nie ma lekarstwa.

Своєрідний образ жінки, дівчини, баби знаходимо у фразеологізмах. Фразеологічна система часто відображає ті культурні та світоглядні уявлення, які існували в народі від найдавніших часів. Кожна мова відзначається своєю оригінальною фразеологією, що пов'язано з неповторністю побуту, звичаїв, культури та ментальності народу. Фразеологізми з однаковими лексемами у різних мовах, маючи однакову формальну будову, не завжди мають подібні значення чи однакову внутрішню форму, що підкреслює специфіку національної картини світу. В українській мові найбільше зафіксовано фразеологізмів з лексемою 'баба': *баба на двоє ворожила* – „не відомо, чи здійсниться щось, чи ні“; *базарна баба* – „криклива, сварлива, груба людина“; *бісова (клята) баба* – „для вираження здивування чи негативного ставлення до когось“; *що бабі, те й громаді* – „бажання, готовність розділити долю інших“; *баба з возу, кобилі легше* – „про полегкість, яку відчуває хтось, звільняючись від чиеїсь присутності“; *як баба дівкою була* – „дуже давно“; *згадала баба діверя* – „немає потреби говорити про те, що давно минуло, забулося і не повернути“; *як сім баб пошентало* – „набагато краще“. У польській мові: *„Baba z wozu, koniom łżej; baba swoje, czort swoje; gdzie diabeł nie może, tam babę pośle; nie miała baba kłopotu, kupiła sobie prosię“*.

Фразеологізми з лексемою 'дівчина': *як засватана дівка, мов дівка на виданні* – „ніяково, несміливо, сором'язливо або ж гордо, піднесено, з почуттям власної гордості“; *сидіти (сивіти) в дівках* – „довго не виходити заміж“. У Фразеологічному словнику польської мови слово *dziewczyna* подається у сполучення з такими прикметниками: *ładna, miła, młoda, smukła, wiotka, piękna; kuchenna dziewczyna; dziewczyna (kobieta) lekka, lekkich obyczajów, upadła*.

Фразеологічні одиниці з лексемою 'жінка' у Фразеологічному словнику української мови не зафіксовані. Вживаються тільки прикметники: *руки жіночі не доходили* – „не прибиралось“; *липнути до жіночих спідниць* – „любити жіноче товариство, часто залицятися (про чоловіків)“. Лексема *kobieta* у польських фразеологізмах: *kobieta przy kości* – „kobieta nie chuda“, що в українській мові відповідає словосполученню *жінка в тілі*.

Узагальнений жіночий образ, створений поетами та письменниками, можна побачити у таких поетичних рядках Ю. Тувіма:

*...A że Pan Bóg ją stworzył, a szatan opętał,
Jest więc odtąd na wieki i grzeszna, i święta,*

*Zdradliwa i wierna, i dobra, i zła,
I rozkosz i rozpacz, i uśmiech i łza...
I gołąb i żmija, i piołun i miód,
I anioł i demon, i upiór i cud,
I szczyt nad chmurami, i przepaść bez dna,
Początek i koniec – kobieta – to ja.*

Експресивність концептуальних ознак підкреслюється вживанням різних стилістичних фігур: абсолютних (*dobra i zła, początek i koniec, grzeszna i święta*) та контекстуальних (*gołąb i żmija, piołun i miód, upiór i cud*) антонімів, протиставлень, порівнянь, особливих синтаксичних конструкцій.

Отже, концептуальні ознаки можна поділити на дві групи: позитивні, де центральними у висловлюваннях є лексеми *дівчина, жінка*, рідше *баба*, та негативні, де основне семантичне навантаження бере на себе лексема *баба*.

Образ жінки у народному світогляді – не лише складна контамінація архаїчних та християнських уявлень та цінностей, спільною засадою яких була ідея чоловічого домінування та жіночого підпорядкування. На етапі творення націй спостерігаємо нове звертання до „жіночої/материнської“ символіки. Осердя українського стереотипу фемінності є наскрізний образ Березині, в структурі якого віднаходимо елементи культу Великої Матері доби матриархату, християнського Маріїнського культу та образу матері-Батьківщини як центральної складової новітньої національно-державницької ідеї. Однак, образ Березині ґрунтується, насамперед, на культурі материнства, але аж ніяк не на ідеї жінки як повноцінної і повноправної людської істоти. Явно завищений її статус покликаний компенсувати у свідомості реальність жіночого безправ'я, і, водночас, накинути жінці патріархальну модель її єдиної суспільної місії – материнство.

На сторінках друкованих видань помітним стає переосмислення соціальної детермінанти концепту „*жінка*“ та відхід від традиційної ідентифікації статі людини. У поданні образу молодої дівчини, яка досягла в житті певних соціальних успіхів, популярним стилістичним прийомом стає вживання підкреслено протилежних означень, наприклад, антитези „тендітність“ – „сила“, які у тексті підсилюються ще й іншими характеристиками: „*Працюючи менеджером спортивної редакції, вона носила не лише папери, а й важкі штативи. Взагалі ця тендітна дівчина напрочуд працездатна, завзята й має сильний характер...*“

Потрібно підкреслити, що на формування стереотипних і концептуальних рис впливають позамовні фактори: соціальні, культурологічні, політичні. Акценти переміщуються з жінки-домогосподарки, доброї господині, дружини на ту роль, яку жінка виконує чи може виконувати у суспільстві як повноправний член цього суспільства, як особа, яка може мати голос не тільки дорадчий. Таку еволюцію в описі дівчини чи жінки спостерігаємо в сучасних засобах масової інформації, де стає помітним переосмислення соціальної детермінанти та відхід від традиційної, ви-

ключно біологічної, ідентифікації статі людини. Жінка розглядається як символ життєвості та життєстійкості, як нова соціальна сила: „*Kobieta wyemancypowana uczy się radzenia sobie w trudnych sytuacjach, jest też w mojej opinii szczęśliwa, gdyż spełnia się zawodowo...*“; „*Dziś kobieta w pełni się realizuje, godząc życie zawodowe z rodzinnym. Jej codzienność to nieustanny bieg, wypełniony permanentnym biegiem czasu. Wszystko po to, by spełniać się zarówno jako żona i matka, a ponadto być zadowoloną z życia i satysfakcjonowaną osobą*“.

Література

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре слова. – М.: Akademia, 1997.
2. Бартмінський Є. Стереотип як предмет лінгвістики // Мова і культура. Том III. – Вроцлав, 1991.
3. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. – М., 2001.
4. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж: ВГУ, 2002.
5. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс. – Івано-Франківськ, 2008.
6. Жайворонок Н.В. Українська етнолінгвістика. – К.: Довіра, 2007.
7. Кочерган М.П. Лексична сполучуваність у теоретичному і практичному аспектах // Мовознавство. –1994. –№1. – С. 29–37.
8. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996.
9. Нечуй-Левицький І. Твори в двох томах –К.: Наукова думка, 1985.
10. Сірант А. Концептосфера художньої картини світу та концепт як її основний елемент // Семантика мови і тексту. Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції. Частина II. – Івано-Франківськ, 2009. –С. 312–314.
11. Словник української мови: В 11 т. –К., 1971–1981. –Т.1–11.
12. Селіванова О.О. Концептуалізація просторової орієнтації в українських фраземах // Мовознавство. –2004. –№1. –С. 17–25.
13. Brzozowska L. O kobiecie, łbie końskim i nie tylko // www.magwil.lt.
14. Piotrkowski J. Kobieta w przysłowiach polskich // Literatura ludowa. – 1997. –№ 6. – S. 23–31.
15. Słownik języka polskiego // pod red. W. Doroszewskiego. T. 1–11. – Warszawa, 1965.

Стаття надійшла до редакційної колегії 02.09.2009 р.

Рекомендовано до друку канд. філол. наук, професором Лесюком М.П.

**LECSICO-SEMANTICHNA STRUCTURE OF CONCEPTS
'DIVCHYNA', 'JINKA', 'BABA' / 'DZIEWCZYNA', 'KOBIEȚA',
'BABA' IN UKRAINIAN AND POLISH LANGUAGES:
COMPARATIVE ASPECT**

O. M. Lazarovich

*PreCarpathian National University by V. Stefanic,
57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk; tel. +380 (342) 59-60-74*

The article deals with the comparative concepts „girl“, „woman“, „grandmother“ in the Ukrainian and Polish languages.

Key words: *concept, conceptual characteristics, conceptsphere, conceptsystem, lexical-semantic structure, comparative analysis.*